

десет и три. Ја речени бискуп цетињски подписах свом (своом) руком“. На писму је владичин печат-жиг (БА, VII, 828).

Годину дана раније, 2. II. 1662, цетињски владика био је један од двојице арбитера који су вршили умир између хајдучког харамбаше Лазарића и Каручана из Црмнице (CII, 65). Свакако, то је Рувим Бољевић, као Црмничанин.

Исте године, 20. VII, на молбу цетињског владике (Vescovo da Cettigne), генерални провидур за Далмацију ослободио је Радоњу Попова са Цетиња (Radogna Popov da Cettigne) принудног бављења у Котору. Одлуком генералног провидура Андрије Корнара од 4. VII. 1661, Радоњи је било наређено да не може изаћи из Котора за шест година, усљед кривичне одговорности пред судом. „Имајући у виду протекло вријеме и друге врло важне послове јавног карактера који налажу да владика буде задовољен“, генерални провидур је Радоњу потпуно ослободио (CII, 89).

У прољеће 1663, владика Рувим је слазио у Котор. Лично је био у суду 15 априла (ove personalmente costituito il monsignor Vescovo di Cettigne). Одредио је доктора Сепрени (?) да га заступа у спору с Петром Бујовићем (CIV, 753).

Три мјесеца доцније, 14 јула 1663, цетињски владика, у име своје и „врховног црногорског кнеза Батрића“, потписао је и потврдио један уговор, склопљен пред которским судом, између млетачких власти и кнеза Радуна с претставницима муслимана (потурчењака) из Комана и Микулића (CIV, 642—3, 682). Овај важни документ објавио је Сл. Мијушковић у прошлом броју *Историјских записа*.

Владика Рувим са Цетиња (Illustrissimo et reverendissimo monsignor Ruffin vescovo di Cettigne) дошао је у которски суд 22. XI. 1666, и опуномоћио Трифуна Драга, каноника которског, и Фрања Пасквалића да га заступају у спору с Мајињанима, Поборима и Петром Бујовићем (contro li Popoli di Mahini e Pobori come contro Piero Buiovich). Опуномоћио их је да могу повести парницу и извршити неку наплату (CV, 733).

Иво Стјепчевић и Ристо Ковијанић

ПИСМА ВЛАДИКЕ ВИСАРИОНА И ГУВЕРНЕРА ЗАНА БОЛИЦЕ-ГРБИЧИЋА О ПОБЈЕДИ КОМАНА НАД ТУРЦИМА 1691 ГОДИНЕ

У намјери да потчини Црну Гору и протјера са Цетиња млетачку посаду са Заном Грбичићем на челу, а пошто му није успјело да придобије црногорске и брђанске главаре, Сулејман-паша одлучи да маја мјесеца 1691 продре у Црну Гору. За ову

његову одлуку сазнао је и, которски ванредни провидур Петар Дуодо управо кад су се код њега, у Котору, налазили владика Висарион Бајица, гувернер Грбичић и неки црногорски главари ради успостављања што чвршћих односа Црне Горе и Венеције. те је због тога био прекинут даљи боравак у Котору Владике и црногорских главара, па се они а са њима и Грбичић одмах упуте у Црну Гору да што боље припреме отпор Сулејман-пашиној војсци. Они на брзину изврше припреме и упуте се у правцу Подгорице, али не стигоше да се сукобе са Турцима, који су по налогу Сулејман-паше, а предвођени подгоричким капетаном Мухамедом Пармаковићем, у укупном броју од 1500 војника, већ 23 маја продрли у Комане. Комани, немајући времена да се саберу и припреме, ипак одмах ступише у борбу у којој уз незнатне губитке убију 60 а ране 40 Турака. Турци, деморалисани жестином отпора Комана, а к томе још рачунајући и на помоћ која би овима сваког часа могла притећи, дадоше се у бијег.

Ова побједа Комана над Турцима осујетила је бар за неко вријеме остваривање Сулејман-пашиних наміјера. Говорећи о овој побједи Јован Томић тврди да је у најтежем борбеном окршају погинуо само један Команин, што је заиста тешко повјеровати.¹⁾

Већ сутрадан по бици Вукота Бандић и још неки Комани налазе се на Цетињу, куд су дошли да о свом великом успјеху обавијесте Владика и Грбичића, а ови их са попутним писмима упућују у Котор провидуру Дуоду.

Грбичићево писмо провидуру²⁾ датирано је 24 маја. У њему Грбичић каже да му шаље Вукоту Бандића и друге Комане са десет турских носева, који ће му причати о својој побједи над Турцима. Он му јавља да је, према оном што је могао утврдити, у бици Комана и Турака погинуло — као што смо већ рекли — 60 а рањено 40 ових посљедњих, овдје додајући „... за већу славу Ваше Екселенције“. Грбичић не изоставља да замоли провидура да Команима који му долазе и неким добрим поклонима ода заслужено признање за њихову побједу „какве у Црној Гори није било откад се потчинила Млетачкој Републици.“

Владичино писмо није датирано али је сигурно писано и упућено истог дана. Ово писмо доносимо у цијелости:

„Пресвиетлому и преузвишеному и могућему г(осподину) Пиеру Доду сопрапровидуру от Котора и Арбание и г(осподи)ну Живу Грбичићу в(елико) д(раго) поздравление от нас Висариона владике цетињскога. А потом чули сте за војску која је ударала на Комане и хвала богу да нијесу се похвалили колико су мисли-

¹⁾ Јован Томић, Црна Гора за Морејског рата, стр. 181.

²⁾ Државни архив у Котору (ДАК) ПУ 522/VIII.

ли зла учинити, али хвала богу да су зло на своје главе дочекали, тако прилучи бог и вашега господства срећа да видите њих главе које су наши христиани отсекли који су под вашу заповијед, тако дао бог да и посад напредују и бог им срећу дао супротив непријатеља. И к нама дође Вук Банџић су неколико људих и донијеше обилежје от десет главах (носеви о којима говори Грбичић — С. М.) што су посјекли и отправисмо их к вашему г(осподству) него вас молимо да их добровољно с веселијем срдцем дочекате и помилујете и дарујете да и други пут буде им мило и њима и друзиема учинити јунаштво, то је сад прва срећа по ономаднaшиему (од прије неколико дана — С. М.) станку каде смо били код вас и облегали се и дали вјеру да вас право служимо, и подржа ви бог у господству многа лета.)

Како из Грбичићевог тако и из овог Владичиног писма закључује се да је ова побједа Комана над Турцима био велики догађај не само за Црну Гору већ и за Републику; а за ову посљедњу још и као једна гаранција више о способности Црногораца да се и неспремни и скоро ненаоружани успјешно боре против добро наоружаног и бројнијег непријатеља.

Владичино и Грбичићево писмо одражавају велику сличност, а нарочито колико се односи на поступак према Команима који се упућују провидуру. Њима, Владици и Грбичићу, је било нарочито стало до тога да Комани буду лијепо дочекани и награђени од стране ванредног провидура, како би њихова награда, која би се убрзо разгласила, дала потстрека на херојске подвиге и другим племенима. Међутим, за Црногорце, који су увијек знали да се и под најтежим условима и са мало борбених средстава боре, није требало поклона у циљу потстрекивања на борбу против Турака: једини је њихов стимуланс био и увијек остао — жеља и понос да буду слободни. Владика је тога био свјестан, а то што апелује на провидура да их „дарује да и други пут буде им мило и њима и другима учинити јунаштво“ сигурно жели да „дарови“ буду углавном у оружју и муницији у чему су вазда наши људи оскудијевали и због чега су се често обрађали Млечанима, који ни у поклонима ове врсте нијесу били издашни. Не искључујемо могућност да је и Владика говорећи о поклонима мислио и на храну па и новац, рачунајући притом, а можда и знајући, да би и такви поклони ишли само на корист заједнице којој су даривани појединци припадали, што би опет допринијело и борбеној способности те заједнице. Међутим, опомињући провидура на поклоне, Грбичић је сигурно мислио на личну корист главара, рачунајући да је довољно задовољити њих, како би боље утицали на народ. Да је Грбичић као млетачки функционер мислио тако, доказ је и пракса которских ванредних провидура да врше личне поклоне у новцу, свили и

³⁾ ДАК — ПУ 42/VIII.

другим предметима црногорским главарима, али та пракса је била резултат непознавања психе црногорског народа, код кога је улога главара била мање значајна него код других народа, штавише тај народ, који се вијековима стихијски борио за слободу, више је водио у борбу своје главаре него ли је био вођен од њих; а побједа Комана из 1691 године, поред многих других издјејствованих у Црној Гори у разним временима, може нам послужити као непобитан доказ нашег тврђења.

На крају, и једно и друго писмо карактеристично је по црногорско-млетачке односе овог времена. Зане Грбичић — који је на дуго тражење владике Висариона дошао октобра мјесеца 1688 године на Цетиње са двије чете војника, да помогне одбијање тада очекиваног Сулејман-пашиног напада на Црну Гору, и тамо, опет на тражење Владике, остао до краја септембра 1692, када је Сулејман-паша заузео Цетиње — сматрао је да баш његов боравак у Црној Гори у својству гувернера обиљежава поданство Црне Горе Млетачкој Републици, те у свом писму и каже „... откад се Црна Гора потчинила Венецији“; исто тако је сматрао и ванредни провидур, а преко њега и млетачки Сенат. И из Владичиног писма могла би се закључити потчињеност Црне Горе Републици, нарочито кад се каже „... наши христјани који су под вашу заповијед“, али питамо се какво је могло бити то поданство и какав је ауторитет могла имати провидурова „заповијед“ кад послјије три године од „ступања у поданство“ Владика каже „... по ономаднашиему станку када смо били код вас и обледали се и дали вјеру да вас право служимо.“

Сл. Мијушковић

ЦРНОЈЕВИЋА ШТАМПАРИЈА И ДВОР НА ЦЕТИЊУ СРЕДИНОМ XVII ВИЈЕКА

У првој књизи **Историје народа Југославије**, објављеној 1953 године у Београду и Загребу, о познатој Црнојевића штампарии пише: „... Штампарии Црнојевића радила је, како по свему изгледа, само до године 1496, када је њен власник Ђурађ Црнојевић био принуђен да избегне у Млетке. **Даља судбина ове штампарии није позната.**...“ (стр. 480 београдског издања).

Међутим је Д-р Јован Радонић још 1950 године објавио један драгоцен податак о Црнојевића штампарии у своме важном дјелу **Римска курија и јужнословенске земље од XVI до XIX века** (Посебна издања Српске академије наука књига CLV), па мислим да на тај податак није сувишно скренути пажњу, јер се он такорећи изгубио у мору важних чињеница из прошлости